

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA VOYAGA YETMAGAN BOLALAR HUQUQLARINING HUQUQIY HIMOYASI

Turdaliyev Mehruzbek Zafarjon o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti Huquqshunoslik fakulteti 4-kurs 22/80–guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida voyaga yetmagan bolalar huquq va manfaatlarini himoya qilishning huquqiy va tashkiliy asoslari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida bolalar huquqlarini ta‘minlash bo‘yicha milliy qonunchilik tizimi, yangilangan Konstitutsiya normalari hamda xorijiy davlatlar tajribasi qiyosiy o‘rganilgan. Maqolada amaldagi Oila va Jinoiy qonunchilikdagi ba‘zi bo‘shliqlar hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: voyaga yetmaganlar, bola huquqlari, Bolalar ombudsmani, ijtimoiy himoya, sud-huquq islohotlari, xalqaro konvensiya, qonuniy manfaatlar.

Аннотация. В данной статье анализируются правовые и организационные основы защиты прав и интересов несовершеннолетних детей в Республике Узбекистан. В ходе исследования сравнительно изучены национальная законодательная система, нормы обновленной Конституции и опыт зарубежных стран по обеспечению прав детей. В статье выдвинуты научно-практические предложения по устранению некоторых пробелов в действующем семейном и уголовном законодательстве.

Ключевые слова: несовершеннолетние, права ребенка, Детский омбудсман, социальная защита, судебные-правовые реформы, международная конвенция, законные интересы.

Abstract. This article analyzes the legal and organizational foundations for protecting the rights and interests of minor children in the Republic of Uzbekistan. In the course of the study, the national legislative system, the norms of the renewed Constitution, and the experience of foreign countries on ensuring children's rights were comparatively studied. The article puts forward scientific and practical proposals for eliminating certain gaps in the current family and criminal legislation.

Keywords: minors, children's rights, Children's Ombudsman, social protection, judicial-legal reforms, international convention, legal interests.

KIRISH

Demokratik islohotlar va huquqiy davlat qurish sharoitida inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Jamiyatning eng zaif va alohida muhofazaga muhtoj qatlami bo‘lgan voyaga yetmagan bolalar huquqlarini ta‘minlash ushbu ustuvorlikning o‘zagini tashkil etadi. O‘zbekiston

Respublikasi mustaqillikka erishgan ilk yillardanoq (1992-yilda) BMTning "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasini ratifikatsiya qilib, yosh avlodni har tomonlama qo'llab-quvvatlash majburiyatini oldi.

Biroq, zamonaviy globallashuv va axborot texnologiyalarining shiddatli rivojlanishi davrida voyaga yetmaganlar ko'pincha oilaviy nizolar, aliment undirish muammolari, kiber-makondagi xavflar hamda tabaqalashtirilgan tazyiqlarga duch kelishmoqda. Bu esa o'z navbatida bolalarni huquqiy himoya qilish mexanizmlarini yanada takomillashtirishni taqozo etadi. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida bolalar huquqlariga oid normalarning tubdan kuchaytirilishi sohadagi islohotlarni yangi bosqichga olib chiqdi. Ushbu maqolaning maqsadi — O'zbekistonda voyaga yetmaganlar huquqlarini himoya qilish tizimining bugungi holatini tahlil qilish, undagi kamchiliklarni aniqlash va qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM

Voyaga yetmaganlar huquqlarining huquqiy tabiati va ularning ijtimoiy-huquqiy himoyasi uzoq yillardan buyon mahalliy va xorijiy huquqshunos olimlarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Mazkur institutning nazariy asoslarini tahlil qilish, amaliyotdagi muammolarni to'g'ri anglashga xizmat qiladi.

Mahalliy olimlardan B.Xodjaye va F.Abduvohidovlarning fikricha, bolalar huquqlarini himoya qilish tizimi faqatgina qog'ozdagi deklarativ normalar bilan cheklanib qolmasdan, balki ularni moddiy, psixologik va ijtimoiy jihatdan ta'minlaydigan aniq protsessual mexanizmlarga ega bo'lishi lozim. Ular oilaviy nizolarda voyaga yetmaganlarning shaxsiy fikri hisobga olinishining huquqiy kafolatlari yetarli darajada mukammal emasligini ta'kidlaydilar.

Rossiyalik taniqli huquqshunos L.V.Brusnitsin o'zining ilmiy ishlarida voyaga yetmaganlarning sud va tergov jarayonlaridagi huquqiy himoyasiga to'xtalib o'tadi. Uning fikricha:

"Voyaga yetmagan guvoh, jabrlanuvchi yoki ayblanuvchi bilan ishlashda an'anaviy protsessual usullardan voz kechish, ularning psixofizik xususiyatlarini hisobga olgan holda maxsus intervyu xonalari va pedagog-psixologlar ishtirokini mutlaq majburiy etib belgilash lozim."

G'arb huquqshunoslaridan jinoiy va fuqarolik odil sudlovi muammolari bo'yicha ekspert J.Daffan (J.Daffan) AQSh va G'arbiy Yevropa tajribasiga tayanib, bolalar himoyasida eng samarali chora — ixtisoslashtirilgan bolalar sudlari (Yuvenal adliya tizimi) ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, voyaga yetmaganlar bilan bog'liq har qanday ishni umumiy sudlar emas, balki aynan bolalar psixologiyasi va huquqiga ixtisoslashgan sudyalar ko'rib chiqishi lozim.

Bizning shaxsiy nuqtayi nazarimizcha, O'zbekistonda bolalar huquqlarini himoya qilishda xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilish jadallashgan.

Biroq, tizimda institutsional tarqoqlik mavjud bo'lib, vasiylik va homiylik organlari, Bolalar komissiyalari hamda maktab psixologlari o'rtasida vertikal muvofiqlashtirish tizimi sust rivojlangan. Shuning uchun, asosiy e'tiborni Bola huquqlari bo'yicha vakil (Bolalar ombudsmani)ning hududiy tuzilmalari vakolatlarini kengaytirishga qaratish lozim.

NATIJA VA MUHOKAMA

O'zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasi va "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq, mamlakatimizda voyaga yetmaganlarni har tomonlama himoya qilish tizimi faoliyat yuritmoqda. Ayniqsa, Bola huquqlari bo'yicha vakil institutining tashkil etilishi hamda Ijtimoiy himoya milliy agentligining tuzilishi bu boradagi amaliy qadamlar bo'ldi.

Biroq, mavjud huquqiy amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, amaldagi tizimda bir qator tizimli muammolar va kamchiliklar ko'zga tashlanmoqda:

Aliment undirish va moddiy ta'minot muammosi: Oila kodeksiga muvofiq aliment majburiyatlari belgilangan bo'lsa-da, amaliyotda sud qarorlarining ijrosini ta'minlashda MIB organlari katta yuklama bilan ishlamoqda. Aliment to'lashdan bo'yin tovlash holatlari voyaga yetmagan bolaning moddiy farovonligiga va ta'lim olish imkoniyatlariga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Pedagog va psixologlar ishtirokining rasmiyatchiligi: Tergov yoki sud jarayonlarida voyaga yetmaganlarni so'roq qilishda qonun bo'yicha pedagog yoki psixolog ishtirok etishi shart. Ammo amaliyotda ko'pincha bu jarayonga yaqin atrofdagi maktabning istalgan o'qituvchisi jalb etiladi, bu shunchaki "bayonnomani imzolash" uchun rasmiyatchilikka aylanib qolmoqda. Bolalar psixologiyasi bo'yicha maxsus tayyorgarlikka ega bo'lmagan kadrlar bolaning ruhiy holatini himoya qila olmaydi.

Kiber-makonda himoyasizlik: Bugungi kunda voyaga yetmaganlarning internet tarmoqlaridan nazoratsiz foydalanishi oqibatida ularning turli bulling (kiberbulling), pornografik materiallar va suitsidni targ'ib qiluvchi tarmoqlar ta'siriga tushib qolish xavfi juda yuqori bo'lib qolmoqda. Amaldagi "Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning ijro mexanizmlari raqamli makon shiddatiga dosh bera olmayapti.

Ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida, fikrimizcha, quyidagi tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksiga va Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga ota-onalarning bolalar tarbiyasi va ta'minoti borasidagi mas'uliyatini yanada oshiruvchi, xususan, bolaga nisbatan oilaviy zo'ravonlik (jismoniy va ruhiy bosim) ishlatganlik uchun javobgarlikni keskin kuchaytiruvchi normalarni kiritish lozim.

Ikkinchidan, sud va tergov organlarida voyaga yetmaganlar bilan ishlash uchun Adliya vazirligi yoki Bolalar ombudsmani huzurida "Ixtisoslashgan sud psixologlari va pedagoglari reyestri"ni shakllantirish zarur. Protsessga faqat ushbu reyestrda sertifikatlangan mutaxassislarni jalb etish tartibini qat'iy belgilash lozim.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, voyaga yetmagan bolalar huquqlarining huquqiy himoyasini ta'minlash — barqaror jamiyat va kuchli huquqiy davlat poydevoridir. Kuchli va zamonaviy himoya mexanizmsiz yosh avlodning to'g'ri shakllanishini hamda ularning huquqiy ongini yuksaltirishni tasavvur qilib bo'lmaydi.

O'tkazilgan tadqiqot natijasida quyidagi ilmiy-amaliy xulosalarga kelindi:

— Milliy qonunchilikda bola huquqlarini ta'minlash asoslarini yanada takomillashtirish, xususan, sud jarayonlarida bolalarning manfaatlarini to'liq ifodalovchi mustaqil huquqiy himoyachi (bolalar advokati) institutini joriy etish zarur.

— Ta'lim muassasalarida va mahalla miqyosida bolalarga o'z huquqlarini himoya qilish sirlarini sodda tilda o'rgatuvchi tizimni, shuningdek, anonim xabar berish imkonini beruvchi raqamli platformalar hamda ishonch telefonlari faoliyatini kengaytirish lozim.

— Voyaga yetmaganlarni kiber-tahdidlardan himoya qilish uchun milliy internet provayderlari bilan hamkorlikda "Xavfsiz internet segmenti"ni rivojlantirish va ta'lim muassasalarida raqamli gigiyena darslarini joriy etish kerak.

— Ushbu takliflarning qonunchilik va amaliyotga tatbiq etilishi mamlakatimizda bolalar huquqlarining kafolatlarini yangi bosqichga olib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2008.
3. Xodjayev B. O'zbekistonda voyaga yetmaganlar huquqlarining institutsional asoslari // Huquq va burch. – Toshkent, 2023. - №2. – B. 14-19.
4. Abduvohidov F. Bolalar huquqlarini himoya qilishda xalqaro tajriba va milliy qonunchilik mutanosibligi // O'zbekiston qonunchiligi tahlili. – Toshkent, 2024. - №1. – B. 30-35.
5. Брусницын Л.В. Права детей и особенности их защиты в уголовном и гражданском судопроизводстве. – Москва: Юрлитинформ, 2021. – 280 с.
6. Daffan J. Juvenile Justice and Child Protection Systems: A Comparative Study of Global Models // International Journal of Family Law. – New York, 2022. – Vol. 18, P. 88-104.